

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

TÜRKÇE A DERSİ

UZUN TEZİ

“AİLE BAĞLARI HER SORUNU ÇÖZER Mİ?”

Rehber Öğretmen: Emine GÜLTEKİN

Öğrencinin Adı Soyadı: Evin KUTLAY

IB Diploma No: 001129-0122

Sözcük Sayısı: 3756

Araştırma sorusu: Halit Ziya Uşaklıgil'in “Aşk-ı Memnu” adlı yapıtındaki ebeveyn, çocuk ve kardeşlik ilişkilerinin odak figür ve yan figürlerin üzerine etkisi nasıl işlenmiştir?

ÖZ

Uluslararası Bakalorya bitirme tezi olarak Türkçe A dersi kapsamında hazırlanan bu incelemede, Halit Ziya Uşaklıgil'in "Aşk-ı Memnu" adlı yapıtındaki ebeveyn, çocuk ve kardeşlik ilişkilerinin yapıttaki figürlere etkileri Bihter, Adnan Bey, Nihal, Peyker, Firdevs Hanım ve Bülent figürlerinin ikili ilişkileri bağlamında incelenecektir. Ayrıca, bu ilişkilerin olay örgüsünün gelişimine bağlı olarak aldığı biçim irdelenecektir. Bu tezde, yapıttaki başlıca dönüm noktalarının ilişkilerde yarattığı yeni "sorunların" nasıl aşıldığının ya da aşamadığının, figürlerin kişilik özellikleri ve ikili ilişkileri aracılığıyla anlatılması hedeflenmiştir.

Ebeveyn-çocuk ilişkileri Adnan Bey-Nihal, Firdevs Hanım-Bihter, kardeşlik ilişkileri ise Bihter-Peyker, Nihal-Bülent ilişkileri ekseninde ele alınmıştır. Olay örgüsünün gelişiminde bireylerin iç çatışmalarının ve yüzleşmelerinin ikili ilişkileri niteleyen önemli unsurlar olduğu dikkate alınmıştır. Her ikili ilişki, bu ilişkinin barındırdığı iki özellik çerçevesinde irdelenmiştir. Adnan Bey ve Nihal için yakınlık ve iletişimsizlik; Firdevs Hanım-Bihter ilişkisinde kıskançlık, rekabet ve benzerlik; Bihter-Peyker ilişkisi için "farklı" bir kıskançlık ve dayanışma; Nihal-Bülent ilişkisinde ise sahiplenme ve yakınlık durumları, incelemenin alt başlıkları olarak oluşturulmuştur.

Bu özellikleri incelemedeki amaç, yapıtta yer alan aile ilişkilerinin ve bu ilişkilerin figürlere etkisinin anlaşılmasında aynı ailenin farklı bireylerinin, benzerlikler ve zıtlıklar barındırdığını ortaya koymak ve bunların olay örgüsünü şekillendirmedeki rollerini belirlemektir. Sonuç olarak; aile içi dinamiklerinin şekillenmesinde aile bireylerinin her birinin kişisel özellikleri ve karşılıklı etkileşimlerinin ne denli önemli sonuçlarının olabileceği görülmektedir.

Sözcük sayısı: 205

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ.....	3
2.EBEVEYN-ÇOCUK	4
a) ADNAN BEY-NİHAL	5
b) FİRDEVS HANIM-BİHTER.....	9
3. KARDEŞ İLİŞKİLERİ.....	12
a)BİHTER-PEYKER.....	12
b)NİHAL-BÜLENT	15
4.SONUÇ.....	17
5.KAYNAKÇA	18

GİRİŞ

İncelenecek yapıt Halit Ziya Uşaklıgil'in "Aşk-ı Memnu" adlı yapıtıdır. Yazar, bu yapıtı 19. yüzyılın sonunda kaleme almıştır. Yapıt, yazıldığı edebi dönemin, Servet-i Fünun, sıkça işlenen temalarından yasak aşkı, ahlakçı bir tutum takınmadan, aile içi ilişkileri irdeleyerek ele alır. Aile; koşulsuz sevgi, saygı, sorumluluk ve bağlılık gibi değerler çerçevesinde var olan, toplumun en küçük yapı taşıdır. Aile, içinde biyolojik, psikolojik ve ekonomik özellikler barındırır ve kaçınılmaz olarak bu özellikler aile ilişkilerinin gelişiminde ve değişiminde önemli rol oynar. Bunun yanı sıra toplumun her birimi gibi, aile de ait olduğu dönemin ve kültürün izlerini taşır ve değişen dinamiklerden etkilenir. Yapıtın yazıldığı 19. yüzyıl sonları Osmanlı toplumsal yaşamında, özellikle İstanbul'da batılılaşma ve alafranga yaşam tarzının etkilerine rastlanmakla beraber, geleneksel Türk aile yapısı ve değerlerinde bu yönde bir değişimden söz etmek mümkün değildir. Yapıtta temelde iki farklı aile modeli ele alınmıştır: Batılılaşma etkisiyle buldukları sosyal yapıya göre daha serbest ve şuh, kadınların egemen olduğu Melih Bey takımı ile geleneksel yapıdaki aile ilişkileri ile Adnan Bey ve çocukları. Bu iki ailenin bir araya gelmesi bir değerler çatışması yaratmış ve yapıttaki figürlerin ikili ilişkileri üzerinde etkili olmuştur.

"Aşk-ı Memnu" da işlenen temel izleklerden biri, evlilikte dengedir. Bu denge, çiftler arasındaki yaş, yetiştirme tarzı ve sosyokültürel düzey gibi özelliklerin benzerliğine dayandırılır.

Bir Servet-i Fünun yazarı olan Uşaklıgil, eserinde yanlış anlaşılabilir ve bu yanlışlıkta saplantılı bir şekilde taklit edilen Batılılaşmanın ve alafranga yaşam tarzının bireysel ilişkilerde ve yaşamda verdiği zararı gösterir. Melih Bey takımı ve Adnan Bey ailesi ile iki farklı yaşam biçimini, yazıldığı dönemdeki Batılılaşma hareketini yansıtmak için kullanır.

Yapıtta, öyküleyici ve betimleyici bir anlatım kullanılmıştır. Ayrıca figürlerin duygularını tanırsal bakış açısı ile okura yansıtılmış, olay örgüsü arasındaki neden- sonuç ilişkisi ise geriye dönüş tekniği ile belirginleştirilmiştir. Uşaklıgil, yapıtta kullandığı bu teknikler ile olaylara tarafsız yaklaşmayı sağlamış, okuru düşünce ve duygularında yönlendirmekten kaçınmıştır. Yapıttaki betimlemeler ise figürlerin ait olduğu sosyal yapıyı, yaşayış tarzlarını ve tinsel ve tensel durumlarını aktarmada önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin Firdevs Hanım'ın boyalı saçları, yapıt boyunca irdelenen onun genç kalma arzusunun altını çizer. Bu incelemede bu anlatım tekniklerinin yanı sıra ipucu izlek niteliğindeki diyaloglara ve onların olay örgüsüne olan etkisi de irdelenecektir.

Aşk-ı Memnu'nun iki ana izleği vardır: yasak aşk (Bihter- Behlül ilişkisi) ve yalnızlaşma (Bihter ve Nihal figürlerinin yalnızlaşması). Yapıtın yan izlekleri ise evlilikte yaş farkı, para düşkünlüğü ve özellikle ebeveyn-çocuk (Firdevs Hanım-Bihter; Adnan Bey-Nihal) çerçevesindeki aile ilişkileridir. Aile ilişkileri, yapıt boyunca neredeyse tüm figürler aracılığıyla bir ağ şeklinde okura aktarılmıştır. Yasak aşk olay örgüsü, aile içi ikili ilişkilerin anlatılması ve bu anlatılar üzerinden figürlerin derinleştirilmesi amacına hizmet eden bir unsura dönüşmüştür. İkili ilişkilerin vurgulanmasında olumlu-olumsuz veya iyi-kötü ikilemleri kullanılmış (iki farklı ebeveyn-çocuk ilişkisi, iki farklı kardeş ilişkisi karşılaştırması) ancak bu vurgulamalarda didaktik bir üsluba yer verilmemiştir. Yazar çoğunlukla yargılamadan uzak dururken okurun da figürlerle ilgili düşüncelerini yönlendirmek istememiştir.

1) EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİLERİ

Yapıtta farklı iki ebeveyn-çocuk ilişkisi, Adnan Bey-Nihal; Firdevs Hanım-Bihter, bağlamlarında incelenecektir.

a) ADNAN BEY-NİHAL

Bütüncül bir bakışla yapıt incelendiğinde, Nihal'in yalnızlaşma sürecinin ve çocukluktan yetişkinliğe geçişinin de yapıtta en az yasak aşk örgüsü kadar ağırlıklı bir biçimde yer aldığı görülecektir. Bu yalnızlaşma sürecini başlatan ise babasıyla Bihter'in evliliğidir.

Yapıtta Adnan Bey ve Nihal arasındaki ilişki incelendiğinde şu noktalar öne çıkar: Özellikle Nihal aracılığıyla yansıtılan ve bir çeşit bağımlılığa varan “yakınlık ve şefkat” ve yapıt boyunca gözlemlenen “duygularını açıkça paylaşamama” durumu. Adnan Bey, sevgi dolu ve kendisini ailesine adanmış bir baba figürü olarak betimlenmiştir. Eşi, öldüğünden beri çocuklarına hem anne hem de baba olmaya çalışmıştır. Özellikle, hassas ve kırılgan bir yapıya sahip Nihal'i ve küçük oğlu Bülent'i hayatının merkezine koymuştur. Fakat Adnan Bey, Bihter ile evlenince bu baba-kız ilişkisine bir “üçüncü” girer ve dolayısıyla ilişkilerinin yapısı değişime uğrar ve dengeler değişir. Bihter'in gelişiyile birlikte özellikle “çocukluğu” simgeleyen ve bu kapsamda baba-kız çocuk ilişkisini niteleyen sabah oyunları, birlikte ders çalışma aktivitesi sona ermiş ve “yalnızlaşma” başlamıştır. Bihter'in “evden gidişi” ise Nihal'in yalnızlığının sonudur.

i) Yakınlık

Aile üyelerinin birbirlerine yakınlık ve karşılıklı şefkat göstermeleri, “aile” kavramı içerisinde doğal ve gerekli olarak kabul edilir. Nihal ve Adnan Bey arasındaki baba-kız ilişkisinde “yakınlık” uç noktadadır. Bu yakınlığı daha baskın olarak sergileyen figür Nihal'dir. Bihter, hayatlarına girmeden önce Adnan Bey için yaşamının odak noktası çocukları iken Bihter'in gelişi ile bu durum değişime uğrar ve Nihal ile Adnan Bey'in ilişkisi özellikle Nihal açısından zor bir döneme girer. Bu dönem, yakınlık değeri çerçevesinde şu şekilde incelenebilir: İlk dönem Nihal'i bu evliliğe alıştırmaya sürecidir. Adnan Bey, evlilik fikrine alışmaları için Matmazel ile birlikte Bülent ve Nihal'i halalarının yanına tatile gönderir; fakat bu durum ters

etki yaratır. Adnan Bey her ne kadar hassas ve dikkatli bir tutum sergilese de değişim, ilişkilerinin bozulmasını engelleyemez. Bu durumun başlıca nedeni, Nihal'in duygu durumunun tanrısal bakış açısı ile şu cümlede ifade edildiği üzere, kıskançlık ve eskisi kadar sevilme korkusudur. *“Ondan sonra babası Nihal'i gene evvelki kadar sevecek miydi?”* (Uşaklıgil, 106) Nihal ile Adnan Bey arasında görünmez bir duvar örölür. Oysa bu duvar yalnızca Nihal'in duygu durumunun betimlemelerinde vardır. Baba kız arasındaki uzaklaşma ilk olarak Nihal'in babasını anmaması ile başlar. *“Son günlerde M. Courton'a babasından asla bahsetmedi.”* (Uşaklıgil, 127) alıntısından da anlaşıldığı gibi Nihal babasından uzaklaşarak kendince onu cezalandırdığını düşünür.

İkinci dönem ise Nihal'in evliliğe alışma süreci içerisinde Bihter ile yaklaşım Adnan Bey'i kendinden iyice uzaklaştırmasıdır. Bu dönemde Nihal ile Bihter dost olur. Şu alıntıda görüldüğü gibi Bihter, Nihal ve onun giyim kuşamıyla ilgilenir: *“Bihter ile Nihal iki dost idiler...-Nihal! Bilir misin? Artık bunların hepsini atmak zamanı geliyor... Bu kısa etekler...”* (Uşaklıgil, 140-141). Bu “dostluk” Adnan Bey üzerindeki baskının hafiflemesine neden olsa da geçicidir. Genç ve neredeyse yaşıt bir üvey anne ile ortak paylaşımları Nihal için mutluluk verici, yeni bir durumdur. Nihal, Bihter ile yaklaştıkça babasını kendinden iyice uzaklaştırır. Adnan Bey'in Nihal ile Türkçe derslerine başlaması bile aralarındaki uzaklığı yok edemez. Çünkü eski yakınlıkları kaybolmuştur: *“...fakat baba ile kızın arasındaki o eski samimiyet, o eski tekellefsüzlük yoktu; şimdi aralarında bir şey eksilmiş gibiydi; hayır; daha doğrusu fazla idi. Bir üçüncü vardı...”* (Uşaklıgil, 144) Bu alıntıdan anlaşılacağı gibi durumun asıl nedeni Nihal'in uzaklığının Adnan Bey'i çaresiz bırakmasıdır. Diğer taraftan bu durum, aralarındaki sevginin gizli kalmasına yol açacaktır. Hiç şüphesiz Nihal'in tavırlarında bulunduğu yaşın da etkisi vardır. Ergenlik dönemini yaşayan Nihal, içe kapanmıştır. Ne var ki Nihal'in kendisini genç kız-yetişkin gibi hissetmesinde Bihter'in –ve ailesinin- önemli rolü olacaktır. Yapıttaki

çarşaf giyme töreni çocukluktan ergenliğe geçiş olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Firdevs Hanımın yeğeninün düğün hazırlıkları sırasındaki konuşmalar ve bunlardan öğrendikleri Nihal'in yetişkin dünyasına adım atmasına aracılık edecektir.

Üçüncü ve son bölüm ise evlilik döneminde başlayıp yapıtın sonuna kadar devam eden baba-kız arasındaki yakınlaşmadır. İyileşmeyi başlatan, Nihal'in içindeki baba sevgisi, babasını affetme arzusu ve babasının da onun şefkatine ihtiyacı olduğunu fark etmesidir: *...Birçok zaman babasını görmemiş gibi onu birden başkalaşmış olarak buluyordu... Şimdi babasından uzak kalmış olmak affolunamayacak bir töhmet kuvvetiyle kalbini buruyordu.* (Uşaklıgil, 305) Nihal'in bu düşüncesi, okura babası ile ilişkisinin düzeleceğini gösteren bir ipucu izlektir. Nitekim bir süre sonra da Nihal'in içindeki öfke yerini şefkate bırakır. Bu baba –kız ilişkisindeki bağımlılığa varan yakınlığın bir diğer kanıtı ise Nihal'in, birçok kez babasını yalnız bırakmamak için evlenmeyeceğini ifade etmesidir: *“Ben karar verdim...Küçük Nihal gelin olmayacak...sizin yanınızda kalacağım...Her zaman sizinle beraber.”* (Uşaklıgil,307) Bu alıntıda görüldüğü gibi bunlar çocuksu kapris sözcükleri değil yetişkin bir kızın babasına olan şefkat ifadeleridir. Sonuç olarak, baba- kız sevgisi ve şefkat duygusu yeniden oluşur.

ii) Duyguların Paylaşılammaması/İletişimsizlik

Adnan Bey-Nihal ilişkisinde birbirlerine karşı açık olamama durumu tüm yapıt boyunca gözlemlenir ve baba kızın ilişkilerini zorlar. Bu durum Adnan Bey'in evlilik kararını alması ve ondan sonra gelişen olay örgüsünde de gözlemlenir. Adnan Bey açısından, açık olamamanın altında yatan neden Nihal'in alıngan yapısı ve duygularının kolay incinebilir olmasıdır. Bihter'le evlenmeye karar veren Adnan Bey'in bu haberi Nihal'e doğrudan anlatamaması, iletişimsizliğe kanıt olarak gösterilebilir. Nihal, basit bir söz veya haberden o kadar etkilenebilir ki babası nerede olduğunu ya da ne yaptığını açıkça onunla paylaşamaz:

“Siz nereye gittiniz?... ‘Hiç’ dedi; sonra bu cevap, bu yalan, ağzından çıkar çıkmaz zapt

edilemeyen bir hicap ile kızardı...” (Uşaklıgil, 72) Adnan Bey, görünüşte kızı ile çok yakın olmasına karşın evlilik haberini vermek için bir üçüncü kişinin, Matmazel Courton’un, yardımına ihtiyaç duyar. Yapıtın ilerleyen bölümlerinde, *“Bu izdivaç müthiş bir hata idi.”* (Uşaklıgil, 365) alıntısında açıkça ifade edildiği gibi evliliğinde aradığını bulamayan Adnan Bey, Nihal’e içten içe ihtiyaç duyar ve onu özler ama hissettiklerini söyleyemez ve aralarındaki iletişimsizlik duvarı büyür.

Nihal, yalnız ve duygularını paylaşmayan, onları içinde yaşayan bir yapıya sahiptir. Yapıtta, Nihal’in duygu ve düşüncelerinin çoğunlukla tanrısal anlatım biçimi ile aktarılmış olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Nihal, Bihter’in gelişi ile babasının kendisini eskisi kadar sevmeyeceği korkusuna kapılır ve evlendiği için babasına öfke duyar. Fakat Adnan Bey’e bu hissettiklerini yansıtmaz ve Bihter’i seviyormuş, evliliğe onay veriyormuş gibi görünür. Yapıtta, Nihal sadece mürebbiyesine az da olsa açılabilir ve kızgınlığından sadece onu haberdar eder: *“Babasını kast etmek isteyerek ilave etti: - Oh! Artık beni sevmiyor, hep onu seviyor, o kadını...Şimdi ben de onu sevmiyorum...”* (Uşaklıgil, 235) Babasını, kendinden ve duygularından mahrum bırakarak Adnan Bey’i bir anlamda cezalandırır. Ancak dikkat çeken bir diğer nokta ise oldukça hassas olan Nihal’in babasının evliliğe olan gereksinimini ve bu evliliğin nedenlerini keşfedememesidir. Bu durum Nihal’in yaşı ile ilgili olabileceği gibi baba kız arasındaki iletişim eksikliğinden de kaynaklanıyor olabilir ve birbirlerini aslında ne kadar az tanıdıklarının da göstergesidir. Nihal, Adnan Bey’in yaşlı ve kederli halini görünce babası ile olan ilişkisini düzeltmeye yine kendisi karar verir. Yapıtın sonunda, baba-kız arasındaki ilişki düzeldiğinde, duvar yıkılmış görünse bile, Adnan Bey ile Nihal yaşananlar hakkında ne hissettiklerini dile getirmezler ve olanları hiç olmamış gibi arkalarında bırakmayı tercih ederler. İletişimdeki bu eksikliğin, Osmanlı toplumunda üst sınıflarda dahi baba-kız çocuğu arasındaki ilişki biçimini örneklediği düşünülebilir.

b) Bihter-Firdevs Hanım

“Aşk-ı Memnu”da iki farklı türde ebeveyn-çocuk ilişkisi kurgulanmıştır: Adnan Bey- Nihal; Firdevs Hanım-Bihter. Bu iki ilişki dinamikleri açısından birbirinden oldukça farklıdır. Bihter ve Firdevs Hanım arasındaki ilişkinin yasak aşk eksenli olay örgüsündeki rolü büyüktür. Bu durum Bihter’in iç çatışması, annesine benzeme korkusu ve ihtiraslarındaki ortak noktaların ironisi etrafında şekillenmiştir. Firdevs Hanım, Melih Bey ile olan evliliğini sınıf atlama, sosyoekonomik statü kazanma amaçlarıyla yapmıştır. Ne var ki iki kızının da kendisinden daha başarılı olması kıskançlık duygusu oluşturmakta hatta bu duyguyu karmaşık hale getirmektedir. Firdevs Hanım ve kızları arasında her alanda sürekli bir rekabet vardır. Firdevs Hanım, kızlarının gençliğini kıskanırken, kızları ise annelerinin genç ve güzel kalma çabası ile alay ederler. Bihter’in Adnan Bey ile evlenmesinin nedenlerinden biri de annesini kızdırmak ve aralarındaki rekabette ona başarısızlığını göstermektir. Yapıtın sonunda, olay örgüsündeki çözülme, Bihter’in, hayatının annesininkine benzediğini anlaması sonucunda oluşan çaresizliği ve intihar etmesi ile oluşur.

i) Kıskançlık- Rekabet

“Aşk-ı Memnu” da aşağılama vurgusuyla Melih Bey Takımı olarak adlandırılan Firdevs Hanım ve kızlarının yaşamlarının betimlenmesi, karşılıklı diyalogları ve genel olarak birbirlerinin hatalarını bulma ve rekabet hallerine yer verilir: *“Bu, iki kızla valide arasında ebedi bir cenk ve istihza zemini idi iki tamamen vuzuh ve sarahat kesp edememekle beraber her gün tekerrür eder...”* (Uşaklıgil, 19-20). Bu alıntıda da görülebileceği gibi kızlarının gençliğini ve güzelliğini kıskanan Firdevs Hanım, Adnan Bey’i ağına düşürmek için fırsat kollamaktadır; çünkü Adnan Bey ile evlenebilirse arzuladığı zengin hayata kavuşacaktır. Ancak Firdevs Hanım’ın hayalinin gerçekleşmesine kendi kızı engel olur. Bihter, Firdevs Hanımın hem rakibi hem de düşmanıdır: *“Demek bunu da elinden Bihter alacaktı?...Bu iki*

kız, nazarında birer rakibe, onu böyle elinden ümitlerini ala ala öldürecek birer düşman idi.” (Uşaklıgil, 28). Bu alıntı Firdevs Hanım’ın kızlarına karşı olan tutumunun da bir özeti niteliğindedir. Firdevs Hanım, kendisinin kızlarına karşı hissettiği kıskançlık ve kinin, karşılıklı olduğuna inanmakta, hatta kızlarının asıl amacının onu “öldürmek” olduğunu düşünecek kadar kızlarına karşı sevgisiz ve uzaktır. Firdevs Hanım, dönemin ve ait olduğu sosyal sınıfın özelliklerine uygun olarak, çok genç yaşta evlenmiştir. Üstelik bu evlilik ona arzuladığı gösterişli yaşamı sağlayamamıştır. Hem pranga olarak gördüğü iki çocuğu hem de beklentilerini karşılamayan evliliği yüzünden eşi ile iyi geçinememiştir. Zamanla, Firdevs Hanım kayıplarının sorumlusu olarak kızlarını görür ve zaten yüzeysel olan annelik içgüdüü yerini tümenden rekabet ve kıskançlığa bırakır. “...zaten hiçbir zaman aralarında valideliği çocuklarına rapteden duygularla küşayış bulamayan bu üç kadının münasebeti bir rekabet münasebetinden harice çıkmıyordu.”(Uşaklıgil, 36) Bu ezeli rekabet ve kıskançlığın yapıtta ulaştığı doruk nokta, Adnan Bey’in Bihter’i seçmesidir. Bu durumun anne-kız arasındaki rekabeti bir savaşa dönüştürdüğü şu alıntıdan anlaşılmaktadır: “Nihayet mağlup oldunuz, bu defa yine mağlup olacaksınız.” (Uşaklıgil, 57)

Yapıtın ilerleyen bölümlerinde, Firdevs Hanım, kızından intikamını Behlül ile Nihal’in arasında bir evliliği gündeme getirerek alır. Bihter ve Peyker ise hayatları boyunca anne sevgisine ve şefkatine hiç sahip olamamanın getirdiği düşmanlığı içlerinde taşırlar. Bihter’in Adnan Bey ile evlenmesinin birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin en belirginini annesini yenme arzusu ve “Melih Bey Takımı” etiketinden kurtulma isteğidir. Yapıt boyunca, Bihter figürünün iç monologlar aracılığıyla iç rekabeti aktarılmıştır. Odak figür, kendi ile hep mücadele içindedir: Annesinden daha başarılı olma ancak amaçlarına ulaşırken annesine benzememe. Yapıtın en son kesitinde, Bihter’i intihar etmeye yönlendiren olgu ise, hayatının

annesininkine benzediğini anlamasıdır. Anne ile kızı arasındaki kıskançlık ve rekabet unsuru “durumu” daha olumsuzla götüren unsur olarak görülmektedir.

Bihter-Firdevs Hanım figürleri aracılığıyla işlenen anne-kız ilişkisi ile yapıtta işlenen Nihal-Adnan Bey arasındaki baba-kız ilişkisi bir tezat yaratır. Bu anne-kız ilişkisi, olay örgüsünde her ne kadar sonuç olarak görünmekle birlikte neden olarak da tanımlanabilir. Nihal-Adnan Bey ilişkisindeki iletişim kopukluğu anne kız ilişkisinde gözlenmemektedir. Birbirleriyle birçok konuyu konuşabildikleri gibi birbirlerine ait farkındalıkları da daha fazladır. Bu durum, yapıtın gerilimini artırıcı bir öğedir.

ii) Benzerlik

Bihter’in daha iyi bir yaşam ve maddi olanaklar için Adnan Bey ile evlenmesi, annesinin evliliğe bakış açısı ile birebir örtüşür. Bihter ne kadar nefret etse de annesiyle aynı hırs ve tutkulara sahiptir. Diğer taraftan Bihter bu bağlamda sürekli bir iç çatışmayla boğuşur durur. “Namuslu kalmak” istemesine rağmen “yasak bir ilişkiye” girmesi bu çatışmanın nedenidir.

Bihter’in evliliğe ve anneliğe bakış açısı, Firdevs Hanım’ın tutumuna benzerdir. Bihter, evlilikte önemli olanın maddi zenginlik olduğuna inanır ve Adnan Bey ile evliliğinde aşkın ve sevginin boşluğunu, yalı ve mücevherlerle doldurabileceğini düşünür. Bu bakış açısı ise annesinin evlilikten beklentileri ile benzerdir. Bihter ve Firdevs Hanım benzer ortamlarda yetişmiş, hayatlarında benzer sosyokültürel koşullar baskın olmuştur. Bihter’in Firdevs Hanım’a benzeme korkusu çelişkilidir çünkü tüm seçimlerinde Firdevs Hanım’ın izine rastlanır. Yapıtta odak figür Bihter’in, Behlül ile yaşadığı aşkta bile annesine benzediği gözlemlenir: Büyük umutlarla yapılan bir evlilik, hayal kırıklıkları ile dolu bu evlilikten doğan sevilme ihtiyacının yasak bir aşkla karşılanması. Odak figürün, Behlül ile beraber olduktan sonra yaşadığı pişmanlığın nedeni sadakatsizlik değil, annesine benzediğini

düşünmesidir. Çünkü Firdevs Hanım onun gözünde babasını kederden öldüren, onurunu beş kuruşluk yapan ve kendi kızlarından nefret eden aşağılık bir kadındır. Bu durum şu alıntıda açıkça gözlenmektedir: *“Artık bedbaht, bedbahtlığına acınacak bir kadın değil, bir daha silinemeyecek bir leke ile televüs etmiş, sefil murdar bir mahluk idi. Nihayet işte şimdi büsbütün Firdevs Hanım’ın kızı olmuş idi. Bunu kendisine söylüyor ve kendisinden iğrenilecek bir vücuttan kaçarcasına kaçmak istiyordu.”* (Uşaklıgil, 255).

Yapıt boyunca, Bihter’in duygu durumunu anlatan cümlelerde aktarıldığı üzere, amaçlarına ulaşırken annesine benzememek için kendi kendisi ile mücadele eder. Sonunda, Bihter’i intihara yönlendiren temel neden, gerçekler ortaya çıktıktan sonra, insanların gözünde tam olarak Firdevs Hanım’ın kızı olacağı korkusu, birebir ona benzetilme utancı ve gelebilecek ahlaksız teklifler, o kadar büyük bir felakettir ki hayatını sonlandırma fikri daha onurlu ve doğru gelir: *“Bihter için Firdevs Hanım’ın hayatı başlayacaktı. Etraftan kendisine gülümseyerek bakmak için salahiyet bulan gözler açılacak, yalının şehnişine mektuplar atılacak...”* (Uşaklıgil, 479) Sonuç olarak, yaşamı boyunca annesini eleştiren Bihter, neredeyse annesi ile aynı kaderi paylaşır. Ancak intiharı tercih eden Bihter annesinden bu yolla farklılaşır. Annesi ile olan rekabeti bir anlamda ölümü seçerek kazanır. Uşaklıgil bu olay örgüsü ile belki de intiharı kullanarak Firdevs Hanım ile Bihter benzeşmesinde Bihter’i ahlaki bağlamda nispeten olumlu hale getirmeye çalışmıştır.

2) KARDEŞ İLİŞKİLERİ

Yapıttaki kardeşlik ilişkileri Nihal-Bülent; Bihter-Peyker figürleri aracılığıyla irdelendiğinde aşağıdaki bölümlendirmenin yapılması uygun görülmüştür.

a) Bihter-Peyker

“Aşk-ı Memnu”da iki farklı kardeş ilişkisi aktarılmıştır: Bihter-Peyker ve Nihal-Bülent. Bihter ve Peyker arasındaki ilişki birçok özelliği içinde barındırır: Birlik, rekabet ve kıskançlık. Çocukluklarından itibaren sevgisizlik ve ilgisizlik ile karşılaşan bu ikilinin kişilikleri farklı doğrultularda şekillenmiştir: Bihter; Firdevs Hanım gibi, ihtiraslı, hırslı ve inatçı iken Peyker duygusal, gerçekçi ve alçakgönüllüdür. Yapıtta bu abla-kardeş ilişkisinde öne çıkan bir diğer nokta ise hangi ebeveynlerine benzedikleridir. Bihter, kendini babasına benzediğine inandırmak istese de Peyker gerek fiziksel özellikleri gerekse yaşamdan beklentileri bakımından Melih Bey’e Bihter’den daha çok benzemektedir. Bu ilişki her zaman ideal bir kardeş ilişkisi olmasa da, Peyker, Bihter’in dost anlamında sahip olduğu tek figürdür.

i) Kıskançlık

Yapıtta, Bihter- Peyker ilişkisinde, Bihter’in, kız kardeşinin sevgi dolu ve huzurlu evliliğini kıskandığı söylenebilir. Peyker’in kocası Nihat Bey, çok varlıklı veya nüfuzlu değildir ama eşini ve çocuğu Feridun’u gerçekten sevmektedir. Peyker, Bihter’in aksine, kocasına çok bağlıdır ve yaşadığı hayattan memnundur. Gerek oğluna gerekse kocasına olan sevgisi ve sadakati ile babası Melih Bey’e benzer. Bihter, ne kadar istese de başaramadığı bu benzerliği kıskanır. Peyker’in mutluluğunun kaynağı, Melih Bey’inki gibi, ailesine duyduğu sevgidir ve maddiyatla bağlantılı değildir:

“Beni mesut edecek nedir bilir misiniz? Bahçenin bir köşesinde, Feridun’u salıncağın bir köşesinde havalanırken, Nihat’ı uzun sandalyesinde yatmış, o bitmez tükenmez gazetelerini okurken görmüştünüz değil mi? ...düşünüyordum ki saadet işte emellerini böyle bir bahçenin köşesinde salıncakla bir yığın gazetenin arasına koyabilmektir.” (Uşaklıgil,169).

Yazarın tanrısal bakış açısı anlatım tekniğini kullanarak aktardığı, şu cümlelerde de görüldüğü üzere, Bihter'e göre Peyker'in mutluluğunun nedeni Melih Bey'e benzerliği iken, kendi kederinin nedeni annesine olan benzerliğidir.

“Peyker'i babasına benzemiş olmaktan adeta kıskanıyordu. Zannediyordu ki Peyker babasına benzediği için hayatında mesut olacak ve o, Bihter, bu bir hata neticesiyle vücuda gelen izdivaçta bedbaht olacaktı. Peyker elbette mesut idi kocasını seviyordu, aralarında mini mini bir Feridun vardı. İşte asude bir aile hayatı! Onun, onun nesi vardı?” (Uşaklıgil, 211)

Yapıtta, Peyker'in Bihter'e karşı somut bir kıskançlığı gözlemlenmez fakat Bihter yapıtın ilk bölümlerinde, içten içe, Adnan Bey ile yapacağı evliliğin maddi getirilerini ve Peyker'in bu evlilikle ilgili şüphelerini dile getirmesini Peyker'in kıskançlığı olarak yorumlar: *“Bihter bu tesahubun altında gizlenen haset hissini bekliyormuşçasına gözlerini indirerek sükut etti”* (Uşaklıgil, 41). Bu karşı çıkışın olası nedeni, Bihter'i yakından tanıyan Peyker'in gerçekçi bir yaklaşımla bu evliliğin ona mutluluk getirmeyeceğini öngörmesidir. Uşaklıgil yapıtında Bihter ve Peyker ilişkisinde evlilikleri ve eş ilişkileri açısından tezatları ortaya koyarak ahlak vurgusu da yapmaktadır.

ii) Dayanışma

Yapıtta Bihter-Peyker işbirliği, iki kardeşin Firdevs Hanıma karşı dayanışması olarak, yapıtın başında Melih Bey takımının diyaloglarında gözlemlenir. İki figür de, annelerinin genç kalma çabasını yersiz bularak onunla dalga geçerler. *“...Bu iki kızla valide arasında ebedi bir cenk ve istihza zemini idi ki... Peyker'in manalı bir kelimesi, Bihter'in insafsız bir tebessümü... hala genç kalmak isteyen bu validenin... kırk beş senesine çarpardı.”* (Uşaklıgil, 19-20)

Yapıtta, başlangıçta Firdevs Hanım'a karşı oluşan abla-kardeş dayanışmasında, olay örgüsü ilerledikçe çözümler başlar. Peyker ve Bihter arasındaki soğukluk, ilk olarak Bihter'in

Adnan Bey ile evlenmeye sıcak bakması ile başlar. *“Peyker’in itiraz silahı düşerek duruyordu...bu meselede Peyker’in validesiyle birleşeceğini haber vermiş idi.”* (Uşaklıgil, 42). Bu alıntı aynı zamanda Peyker ve Bihter’in uzaklaşacağını okuyucuya aktaran ipucu izlek görevindedir. İki kardeş arasındaki uzaklık zamanla belirginleşir. Peyker, piknikte Behlül’ü tanıdıktan sonra tavrını ortaya koyarken aynı zamanda Bihter’i bir anlamda da uyarır. Bu uyarı yapının ilerleyen bölümlerindeki yasak aşkı haber veren bir ipucu izlektir. *“Ben kocama hıyanet etmek fikriyle evlenmedim. Beni rahat bırakmayacak olursa evime kabul etmemeye mecbur olacağım...-İzdivacından beri iki hemşire arasında husumeti andıran bir vaziyet başlamıştı.”* (Uşaklıgil, 176) Bihter ile Behlül arasındaki yasak ilişki, Bihter’in sadakatsizliği kabul etmeyen Peyker’den uzaklaşmasına ve yalnızlaşmasına yol açar.

b) Nihal- Bülent

“Aşk- ı Memnu” yapıtında, her ne kadar olay örgüsünde baskın olarak yer almasa da, Nihal ve Bülent arasındaki kardeşlik ilişkisi, bu iki figürün, özellikle Nihal’in, ruhsal durumunu ve olaylar karşısında tutumunu betimlemede yardımcı rol oynamıştır. Bihter hayatlarına girmeden önce, yüksek bir eğitim düzeyine ve toplumda saygın bir konuma sahip olan Nihal’in tüm dünyası babası Adnan Bey ve küçük kardeşi Bülent’ten ibarettir ancak “farklı bir sosyokültürel konumda bulunan” Bihter’in gelişi ile kardeş ilişkilerinde küçük değişiklikler yaşansa da bu ikilinin dinamikleri yapıtta genel olarak korunmuştur.

i) Sahiplenme

Nihal, Bülent’i bir yetişkin, bir anne edasıyla sahiplenir ve onu, içinde, diğer her şey ve herkesten uzak tutar. Kıskançlık duygusu iki kardeş ilişkisinde farklı bir şekilde ortaya konmuştur. Nihal, babasını ya da diğer tanıdıklarını Bülent’ten kıskanmaz, Bülent’i diğer herkesten kıskanır: *“Herkesi Bülent’ten değil, Bülent’i herkesten esirgiyor...”* (Uşaklıgil, 94).

Nihal, kardeşini o kadar sever ki ilişkilerinde, aynı Adnan Bey ile olan ilişkisinde olduğu gibi, herhangi bir üçüncü istemez. Kendinden başka birinin Bülent ile ilgilenmesine dayanamayan Nihal, Adnan Bey’e karşı bile bu tutumu sergiler ve babasının kardeşi ile meşgul olmasını istemez. Aynı zamanda, şu alıntıda görüldüğü üzere, Nihal, kardeşine karşı yaşından daha olgun ve anaç bir tutum takınır: “- *Bülent!.. Yeter artık, yine terleyeceksin, seni böyle azdıranlarda kabahat!...*” (Uşaklıgil, 75) Bu durumun altında yatan neden, Nihal’in annesini erken yaşta kaybetmesi ve hayatında kardeşi ve kendisi için bir “anne” figürü ihtiyacıdır. Kendisinin annesi olmasa bile, Bülent’e anne olma çabalarının sonucudur. Bihter’in aileye katılımı ile Nihal’in Bülent konusunda karar veren otorite olma durumu değişir. Nihal, Bülent’in okul için evden ayrılışından çok etkilenir ve kendini yalnız hisseder. Bu yalnızlığın sorumlusu olarak bir kez daha Bihter’i suçlar: “... *bu hayat... Bülent’i turnağına takmış, ta uzaklara atmış idi... kendi kendine*” *Eğer o gelmeseydi hayat bizi rahat bırakacaktı.*” (Uşaklıgil, 223) cümlesinde her ne kadar Nihal, Bülent’in hayatındaki değişiklikler için Bihter’i suçlasa da Bülent, hep onun küçük, sevgili kardeşi, kendi ise Bülent’in anaç ablası olarak kalır.

ii)Yakınlık

Yapıtta, Nihal ve Bülent’in ilişkisi, Türk aile yapısında görülen abla- kardeş yakınlığına sahiptir. Yapıtta bu ikili birlikte oldukları her anda saf neşe içindedirler: “...*Ve dünyada en ziyade onu güldürecek, ... Nihal’dir.*” (Uşaklıgil, 95). Bülent sevinince, Bülent’in mutluluğuna aynı ölçüde Nihal de sevinir. O kadar yakındırlar ki, Bülent okula gittiğinde Nihal, kendini boşluğa düşmüş gibi hisseder ve yalnızlaşır. Ayrıca, Bülent’in yeni okul hayatında kendi yerini başkalarının alacağı düşünüp dışarıda kalmaktan korkar. Ancak, alıntıdan anlaşıldığı gibi, bu korku yersiz çıkar. Bülent de Nihal’i aynı derecede özlemiş ve eksikliğini hissetmiştir: “*İlk gece bütün yatağında yavaş yavaş... hiç sesini çıkarmayarak*

ağlamıştı. Bülent bunu söylerken ablasına sokuluyor, iki kardeş o gece hep birbirini düşünmüş olmaktan rikkat duyarak öpüşüyorlardı.” (Uşaklıgil, 225-226). Nihal ve Bülent ilişkisi yapıt boyunca aynı sağlamlık ve yakınlıkta kalmış nadir masum ilişkilerden biridir.

SONUÇ:

Halit Ziya Uşaklıgil’in “Aşk- ı Memnu” adlı yapıtında temel izlek yasak aşk olarak alınmakla beraber, ikili ilişkiler ve bu ilişkilerin olay örgüsü ve figürler üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Farklı kardeş ve ebeveyn-çocuk ilişkileri tezatlarla ortaya konmuş ve bu ilişkilerin aile içi dinamikleri üzerindeki etkileri vurgulanmıştır. Firdevs Hanım- Bihter ilişkisi, bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin ne denli dramatik sonuçlar doğurabileceğini gösterir. Adnan Bey-Nihal ilişkisi ise koşulsuz sevgi barındırmasına karşın iletişimsizliğin nasıl uzaklaştırıcı olabileceğini ortaya koyar. Her iki kardeşlik ilişkisi ise, geleneksel Türk aile yapısına uygun olarak, farklı oranlarda ve yapılarda dayanışma kavramını içerir. Figürlerin neden ve nasıl buldukları duruma geldikleri; iç çatışmalar, ikili ilişkiler ve sosyokültürel faktörler çerçevesinde işlenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, aile ilişkileri ve dinamiklerin şekillenmesinde bireylerin farklılıklarının ve bunun genel anlamda yansımalarının dönemin sosyokültürel değerleri ve yargıları çerçevesinde etkilerinin ne denli çarpıcı olabileceği görülmüştür. Bu incelemeden elde edilen sonuçlar benzer konulu tez ve okumalarda yardımcı kaynak olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA:

Uşaklıgil, Halid Ziya, Aşk-ı Memnu, Özgür Yayınları, 34.basım, İstanbul, 2014.